

Yazar Olarak ATATÜRK

Sami. N. ÖZERDİM

1. Giriş. Atatürk'ün T.B.M.M.'nde, C.H.P.'nde ve gezilerinde yaptığı konuşmalarla genelge ve telgrafları, basına verdiği demeçler Atatürk'ün **Söylev ve Demeçleri** adlı dizide bir araya getirilmeye çalışılmış, kısa söylevlerinden ayrılarak büyük **NUTUK** adını alan **SÖYLEV**'inin ise çeşitli basımları yapılmıştır. Bunların dışında, ötesinde askerlikle ilgili yazıları, raporları; özel mektupları; günlük ve anıları, başka yazıları, konuşmaları da dağınık olarak yayımlanmış, geride henüz kitaba girmemiş malzeme de kalmıştır.¹ Yukarıda anılan yazılarıyla konuşmalarının henüz bir "külliyyat" düzenine girmediği, biraz da bu yüzden yanlışlardan, eksiklerden arınmadığı da unutulmamalıdır. Bu yapılmadığına göre, Atatürk'ün konuşmacılığı, yazarlığı üzerinde kesin sonuçlara varmak da pek olanaklı değildir. Belki yine bu yüzden ki, Atatürk, yazar olarak pek düşünülmemiş, gerekli kitaplara girmemiştir.

2. Alanlar, Almanlar. Kırk elli yıl önce, hiç değilse ders kitaplarına, "hitabet" bölümü içinde, Atatürk de alınır, söylevlerinden, **SÖYLEV**'inden örnekler verilirdi. Örneğin, Ali Canip (Yöntem)'in 1928'de ikinci kez basılmış², liselerin ilk sınıfında okutulmak üzere hazırlanan **Edebiyat** kitabında, bir bölüm "Hitabet Nevi"ne ayrılmış, Atatürk'ün T.B.M.M.'nde verdiği söylevlerden biri de örnek olarak alınmıştı.

Son yıllarda yayımlanan, yazıncıların yaşam öykülerine adanmış kitaplarda ise Atatürk'e bir yazar olarak yer verilmemiştir. Örnek olarak, Behçet Necatigil'in, 1960 ile 1980 arasında on kez basılan **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**'nde;³ Şükran Kurdakul'un 1971, 1973, 1981 yıllarında üç kez basılan **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**'nde;⁴ Seyit Kemal

¹ Bunların bir sayımı için bak. Sami N. Özerdim: "Atatürk'ün Yazıları Sözleri." A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt XVIII, sayı 3-4, Eylül-Aralık 1973, s. 127-141.

² İstanbul, Maarif Vekâleti, yayını. s. 410-422.

³ İstanbul, Varlık Yayınları.

⁴ İstanbul'da Ataç Yayınevi, Ankara'da Bilgi Yayınevi, İstanbul'da Gözlem Yayınevi.

Karaalioğlu'nun 1974'te basılan **Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü**'nde,⁵ Atatürk'ün adını bulamıyoruz. Çağdaş, genç yazarlardan tek kitap yayımlamış olanları bile dağarcığına alan **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde de Atatürk'ün adı ile bir madde yoktur.⁶ Buna karşılık, Furuzan Husrev Tökin'in, 1953'te, ancak (A) harfini içeren tek fasikülde kalmış olan **Edebiyat Ansiklopedisi**'nde ise⁷ Atatürk, yazıncılar arasında yerini almıştır.

Tamamlanmış, son yıllarda ikinci basımı yapılmakta olan bir yazın tarihini de örnekler arasına katacağız. Nihad Sami Banarlı'nın, 1948'de tamamlanmış olan **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**'nde Atatürk ile İnönü'den "hitabet edebiyatı" dolayısıyla söz edilmekte, **NUTUK** ancak bibliyografya bölümünde anılmaktadır.⁸

Yadırganacak bir tutum da; yukarıda anılan üç yazıncılar sözlüğü ile bu yazın tarihinde Osmanlı tarihçilerinin ünlülerine madde ve başlık verildiği halde, Atatürk'ü bir tarih yazarı olarak anmak, yazarlarının usuna gelmemiştir. Bunu bir unutkanlık olarak görmek zorundayız. **NUTUK** salt bir tarih kitabı, bir yaşamöyküsünün bir yönü olmakla kalmaz, üstelik yazınsal değeri de bulunan bir yapıttır.

3. "**Hitabet Sanatı**", **Söylev**. Birçok devlet adamları, askerler, yönetimciler bir yandan anılarını, bir yandan çeşitli konularda yapıtlar yazmışlardır. Bunlar, devlet adamlıkları, askerlikleri dışında yazar olarak da, meslekleri yazarlık olanlarla birlikte gerekli kitaplara girmişlerdir. Atatürk'ü, salt "hitabet türü" içinde gören, gösteren yazın kitaplarını yazanlar aslında yanlıya düşmüşlerdir. Bugün "hitabet sanatı" diye bir tür varsa, ses kayıtlarıyla, görüntü saptamalarıyla bu sanatın ustası olup olmadıkları belirlenebilir. **NUTUK**, Atatürk'ün sadece yazılı bir yapıtı olarak kalmıştır. Ses kayıtlarıyla alınmadığı, görüntü de bulunmadığı için konuşması, sesinin niteliği, alçalıp yükselişleri, rengi bilinmiyor; el, kol, beden devinimleri, yüz mimikleri; bu sanatın başka öğeleri, koşullarına ne kerte uyum gösterdiği bilinmiyor. Salt, onu dinlemiş olanlar, bu gücünden söz edebiliyorlar. Plak olarak elimizde **Onuncu Yıl Nutku** ile T.B.M.M.'ndeki açış konuşmalarından biri var.⁹ Atatürk'ün "hatiplik" yönü bizim konumuz dışındadır. Amacımız, onun yazar olduğunu vurgulamaktır.

⁵ İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

⁶ İstanbul, Dergâh yayınları, 1976'dan beri.

⁷ Ankara, Karınca Basımevi (kendi yayını).

⁸ İstanbul, 7 Gün yayını, 1948. İkinci basımı yeni tamamlanmıştır. M. Eğ. Bak.

⁹ Milliyet gazetesince, 1973'te yayımlanan bir plak anılabilir.

Ancak, "hitabet sanatı" nedir? Önce bir yabancı sözlüğe bakalım. "Rhetoric" maddesine bakıyoruz; çünkü "oratory" terimi madde başı olarak sözlüğe girmemiş, andığımız maddenin içinde geçmiştir. "Rhetoric" şöyle tanımlanıyor: "Dar ve özgün anlamında, topluluk önünde konuşma sanatı ve uygulaması; geniş bir anlamda ise, düzyazı (prose) düzenlemesi sanatıdır."¹⁰ **Türk Dil Kurumu**'nun yayımladığı **Yazan Terimleri Kılavuzu**'nda şu karşılığı buluyoruz: "**Aytamlık** hitabet, (art oratoire) : Bir düşünceyi, bir sorunu karşısındakilere dil uzluğu ile açıklama sanatı ya da işi."¹¹

Türk Dil Kurumu'nun tanımında, yazıdan çok konuşma sanatı söz konusudur. Oysa, İngilizce sözlükte verilen geniş anlam, konuşma sanatı'nın temelinde yazarlığı da anmaktadır. Konuşma ya önceden yazılı olarak hazırlanır, yazılır; ya da, düşünülerek hazırlanır, belki kısa notlarla kâğıt üzerinde belirli noktaları saptanır; bunun ötesinde, doğaçtan (irticalen) yapılan konuşmalar vardır ki, bunların bile, yaşam boyunca okumalar, düşünceler sonucu, bir birikime dayandığı kuşku götürmez. Bize göre, "hitabet" in temelinde yine düzyazı yatar. Atatürk'ün konuşmalarından kimisi önceden yazılmış, kimisi notlarla hazırlanmıştır; kimisi ise sözü edilen birikime dayanmaktadır. Bunların hiç değilse, başta **NUTUK** olmak üzere bir bölümü, Atatürk'ün yazarlığının ürünleridir. Aşağıda göreceğimiz gibi, onun yazılmış başka yapıtları da vardır.

Atatürk'ü, yineleyelim, "hitabet sanatı"nın bir ustası saymak yetmez. Onu yazar olarak, değerlendirmek gereklidir.

4. **Yazdıkları.** Atatürk'ün, konuşmaları dışında, yazdıklarına burada kısaca göz atmak yerinde olur. Büyük **NUTUK**'una gelmeden önce, onun bir yazarlık döneminden geçtiğini böylece saptamış olacağız.

a. **Askerlikle ilgili yayımları.** Litzmann'dan iki çevirisi dışında;¹² **Cumalı Ordugâhı** (1909); **Tabiye Tatbikatı Seyahati** (1911); **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal** (1918) adlı üç küçük kitabı, askerlik bilim ve deneyimlerinde ilk ürünleridir. Bunlardan üçüncüsünden aşağıya alacağımız tümceler, kuru bir askerlik kitabı olmadığını gösterecektir :

...insanları istediği gibi kullanan kuvvet : Fikirler ve bu fikirleri teşhis ve temin eden kimselerdir.

¹⁰ Yelland, John, Easton : **A Handbook of Literary Terms.** New York 1950 Philological Library.

¹¹ Ankara 1974. Dört kişilik bir kurulca düzenlenmiştir.

¹² Türkiye İş Bankası, askerlikle ilgili kitapçıklarını, çevirilerini 1959'da Atatürk'ün **Askerliğe Dair Eserleri** adlı bir ciltte toplamıştır; Sonuncusunun daha önce de bir baskısı yapılmıştır.

Fikrin hassası da hiçbir itirazın bozamayacağı bir şekli mutlak ile kendisini kabul ettirmektir. Bu ise, fikrin yavaş yavaş hissiyata istihale ederek akideye münkalip olmasıyla mümkündür. Ve böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka muhakemelerin hükmü olamaz.

Şimdi; bizim sevku idare edeceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarında meknuz hassaları nedir? Biz, kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda tecelli ve tecessüm ettirerek onların kalplerini, onların itimatlarını kazanacak ve onlara itimat kazandıracamız? Ve onlara manevi kuvvetler ilham vesaitini tayin edeceğiz?

Ve insanlarda ancak, gayei hayalinin, mefkûrenin temerküz ettireceği o gayri mer'î hassalara, mer'î vasıtalarla mı hitap edeceğiz?

Her halde askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi evvelâ, onlarda da bir ruh, bir emel, bir seciye yaratmak...¹³

Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Arıburnu Muharebeleri Raporu, iki askeri rapor olmaktan çok, Atatürk'ün anlatı gücünü gösteren, yazınsal iki tarih yapıtıdır. İkincisinden bir parça ile bunu kanıtlayacağız :

...Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazarı dikkate almak ve ona göre umumi tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lazımdı. Bu sebeple erkânıharbiye reisinin : çare kalmadı mı, sualine verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin tahtı kumandama verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

— Çok gelmez mi? dedi.

— Az gelir! dedim.

(Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, bahusus ahlakta mütekâmil olmayan kavimler, en büyük mukaddesat karşısında bile hasis hissiyata tabi olmaktan men'i nefis edemiyor. Tarihin sinesine geçen büyük hadisatta, bu hadiseler içinde âmil

¹³ s. 14. (Ciltteki bütün kitapçıklar, bu arada önsözü, ayrı ayrı sayfa numarası almıştır).

ve fail olanların etvar ve harekât ve muamelâtı onların ah-lâk seciyelerini ne bariz gösterir?)¹⁴

Bu kitaplarda, yalnız anlatı ve düşünceler değil, konunun bir bağ-
daşım (insicam) içinde düzenlenişi ve akışı da, ancak bir yazarın ye-
teneğine bağlanabilecek niteliktedir.

Atatürk'ün, eksik "külliyyat"ına girmiş başka raporlarında da, bu
yazarlık yanını görmek olanaklıdır. 20 Eylül 1917'de Halep'ten Sadrı-
azam ile Başkumandan vekiline yazdığı ünlü rapor da, kuru bir anla-
tı ile kaleme alınmamıştır.

b. **Anıları.** Anıları, ya kendi kısa notları, ya da (Faliş Rıfki
Atay'la Mahmut Soydan'a yazdıkları gibi) söyleyip yazdırdıkları ile
günlüklerinden oluşur. 1917 yılı yazında Karlsbad'da doldurduğu def-
terler henüz yayımlanmamıştır. 1916 yılı sonunda güneyde tuttuğu
günlük ise iki aylık bir dönemi kapsar.¹⁵ Atatürk'ü ilk günlük yazarla-
rımızdan sayabiliriz. (Burada, Mahmut Şevket Paşa'nın, daha önce,
sadriazamlığı sırasında (1913) tuttuğu günlüğü anımsatalım).

c. **Söylevleri, demeçleri.** Bunların arasında, özellikle aşağıdaki uzun
konuşmaları, yazarlığının ürünlerinden sayılacaktır : 24 Nisan 1920 gü-
nü T.B.M.M.'nde, 1918 Ateşkes'inden Meclis'in açılışına değin geçen si-
yasal olayların bir çözümlemesi, 28 Aralık 1920'de Ankara ileri gelenle-
riyle konuşması; 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'ni açış söylevi;
30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da, Büyük Utku'nun ikinci yıldönü-
mü nedeniyle yaptığı konuşma, ve başkaları.

Özellikle Dumlupınar konuşması, Atatürk'ün yazınsal yönünün
çekici örneklerinden biridir. Yazın'a (edebiyata) olan yakınlığı, bilinen
özelliklerindedir.¹⁶ Namık Kemal biçemi (üslûbu)nin etkisi konuşma
ve yazılarında yansır. Tefvik Fikret ise en sevdiği ozandır. Dumulpi-
nar konuşmasından alacağımız örnekler, onun "üslûpçu" niteliğine
ışık tutar;

Saat ilerledikçe gözlerimin önünde inkişaf eden manzara şu
idi : Düşman başkumandanının şu karşıklı tepede son gayre-

¹⁴ Bu iki rapor, Uluğ İğdemir'ce baskıya hazırlanmış, Türk Tarih Kurumu'nca bas-
tırılmıştır (1962, 1968). Tarihçe'nin 26-27. sayfalarından alınan satırların altı,
sonradan kırmızı kalemle çizilmiştir.

¹⁵ Bu küçük günlük, emir subayı Şükrü Tezel'in yazdığı, Türk Tarih Kurumu'nun
1972'de yayımladığı Atatürk'ün Hatıra Defteri adlı kitabının 65-93. sayfalarında
—Tezer'in açıklamaları ile birlikte— verilmiş, kitabın sonuna fotokopisi eklen-
miştir.

¹⁶ bak. Sadi Borak : Atatürk ve Edebiyat. İstanbul 1972 Varlık Yayınevi.

tiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve halecan vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, şimalden ve cenuptan birbirini velyeden avcı hatlarımızın, guruba yaklaşan güneşin son şuaatıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görüyordu. Düşman mevaziini saran bir daire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fasılasız ve amansız ateşleri düşman mevaziini, içinde barınılmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Bir an sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halâs güneşinin tulû edebilmesi için bu inhidam lazımdı. Zulmetler içinde bu inhidam vuku bulmalı idi. Hakikaten semanın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kâmilen mahvolmuş perişan bir bakiyetüssüyuf kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi pürhavg ve lerzan, bişekil bir kütle, acaip bir halita halinde firar için fürce arıyordu. Artık gecenin koyulaşan zulmeti, neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar şarktan tulûuna intizarı zaruri kılıyordu.¹⁷

.....

Bu konuşma, NUTUK'un sonundaki Gençliğe seslenişin ön tasarı gibi bir seslenişle bitmektedir :

Gençler! Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ ve idame edecek sizsiniz. 18).

c. **Mektupları, telgrafları.** Bir bölümü Atatürk'ün **Söylev ve Demeçleri**'nin 4. cildini oluşturan genelge, bildiri, telgraflardan başka; özel mektupları da, adını verdiğimiz 4. cilde girmemiş, derlenmekte olan telgraflar da,¹⁹ yer yer onun yazıdaki özenini gösterir. NUTUK'un 3. cildinde yer alan Belgeler (Vesikalar), çoğu telgraf başında yaz-

¹⁷ Atatürk'ün **Söylev ve Demeçleri**. 2. cilt (2. basım 1961, Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü yayını), s. 176-177.

¹⁸ a.g.e., s. 182.

¹⁹ 1 sayılı alt notta gösterilen yazımıza bak.

dırıldığı, noktalamasız saptandığı halde, başkalarının telgraflarına göre bir düzenlilik gösterir. **NUTUK**'un 3. cildine bir göz gezdirmek, bunu saptamak için yeterlidir. Bir de, 1919-1920 yıllarının olağanüstü koşullarını gözönünde tutmalıdır. Özel mektuplarında, duygu ve düşüncelerinin anlatılışı da dikkatten kaçmamalıdır.

d. **Geometri**. 1936'yı 1937'ye bağlayan aylar içinde, Atatürk'ün, terimler açısından bir geometri kitabı yazdığı da biliniyor. 1937'de Kültür (Milli Eğitim) Bakanlığı'nca, yazar adı konulmadan basılmış olan kitapçık, 1971'de Türk Dil Kurumu'nca ikinci kez bastırılırken, önsözünü yazan A. Dilâçar, bu kitabın Atatürk'ün kendi el yazısıyla kaleme alındığını belirtmektedir. (3. basım: 1981).

5. **Büyük NUTUK**. 1909'dan başlayarak, yazdıkları, yazarak söyledikleri üzerindeki kısa geçişten sonra, gerçek bir yapıt saydığımız **NUTUK**'a gelebiliriz. Ötekilerden ayırmak için bu kitaba "büyük" niteliği yaraşık görülmüştür. Hemen belirtelim ki, kitabın **NUTUK** adını taşıması, sadece, 15-20 Ekim 1927 günleri arasında Atatürk'çe C.H.P.' ikinci kurultayında okunmuş, söylenmiş olmasına bağlanır. Belki de, bu ad, yapıt için bir talihsizlik de sayılabilir. 1927'deki ilk basımında bölümlenme yoktur. Ankara'da ve İstanbul'da Dolmabahçe sarayında yazdırarak, zaman zaman (Gençliğe sesleniş'te olduğu gibi) kendi el yazısıyla yazarak²⁰ hazırladığı bu yapıta bölüm başlıkları koymak, 1934'teki ikinci basımında düşünülmüştür. Asıl metin iki cilde ayrılmıştır; ilk cilt 19 Mayıs'tan T.B.M.M.'nin açılışına değin olan olayları, ikinci cilt ise T.B.M.M.'nin açılışıyla başlayarak gelişen durumları kapsamaktadır.²¹ Üçüncü cilt Belgeler'i içermektedir. Son yıllara değin, bütün basımlar bu düzen içinde yinelenmiştir.²² Ancak, 1978'de, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun hazırladığı, bir dizge içinde kısaltılmış, alınmayan bölümleri için Türk Dil Kurumu'nun **SÖYLEV** basımına göndermeler yapılmış olan **SÖYLEV**'de, çok ayrıntılı bir bölümlenme vardır; önceki basımlarda —nedense— gerekli görülmemiş olan bir İçindekiler çizelgesi de eklenmiştir. **SÖYLEV** bu basımla bir

²⁰ bak. Prof. Dr. Afet İnan: "Büyük NUTUK'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabı." **Beletten** (Türk Tarih Kurumu), cilt XXX, sayı 120, Ekim 1966, s. 516-523. Hitabe'nin Atatürk'ün el yazısı ile fotokopisi de eklidir.

²¹ 1 sayılı alt notta gösterilen yazımızda çeşitli basımlar üzerinde kısa bilgi verilmiştir. Daha geniş bilgi için bak. Sami N. Özerdim: "NUTUK'un çeşitli Basımları" Türk Tarih Kurumu: Atatürk'ün Büyük Söylevi 50. Yıl Semineri. **Bildiriler, Tartışmalar** 1980, s. 235-247.

²² Belgeler (Vesikalar) cildi 1927, 1934 ve 1950'den beri Milli Eğitim Bakanlığı'nın sürmekte olan basımlarında verilmektedir. Türk Dil Kurumu'nun dili özleştirilmiş **SÖYLEV** basımında da bu cilt yoktur.

kitap niteliği kazanırken, Atatürk'ün de, yapıtını gelişigüzel değil, kafasında bölümleyerek yazdığını göstermiştir. Bir bilim adamının, ya-
lın bir iş sanılan bölümleme çabası, **SÖYLEV**'i, diyebiliriz ki, "restore"
etmiştir. 1934, 1938 basımlarındaki yetersiz dizinler, Türk Dil Kuru-
mu'nun basımındaki ikinci cildin 6. basımındaki açıklamalı dizin de-
nemesi ile genişleyerek, **SÖYLEV**'e "kitap" olma açısından bir katkı
sayılmalıdır.

NUTUK adını yabancı dillerde bile taşıyan —Almanca basımında
bir ad aldığı anımsatalım— kitap, aslında nedir? İçinde, elbette,
"hitabet" sanatının özelliklerini —çokça— taşıyan bölümler vardır.
Gençliğe sesleniş bu parçaların en belirginidir. "Hitabet sanatı"na
bağlanan niteliği dışında **NUTUK** bir anı, bir özyaşamöyküsü, bir ta-
rih, bir çözümleme, bir devrim yöntemi... kitabıdır. İstenilirse, bir
apoloji saymak da olanaklıdır. Atatürk, bu yapıtında yaptıklarını, üze-
rinde titrediği devrimini savunmakta "yerden göğe değin" haklıdır.
Yaşadığı günlerde olsun, hele ölümünden bu yana olsun; gelişen olay-
lar, kasıtlı yorumlar, düşmanlıklar, bunda ne denli haklı olduğunu ta-
nıtlamıştır.

NUTUK, bir tarih kitabı olduğu denli bir yazın yapıtı, bir destan'
dır da... Yinelemek gerekir ki, bir askerin, bir siyasacının, bir yönetim-
cinin "resmi üslûp"la yazılmış anıları, savunması olmaktan çok uzak-
tır, tümüyle ayrı bir değeri vardır.

1977'de Ekim ayı içinde Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda yapı-
lan seminer,²³ o yılın yayınları içinde görülen, hele **Türk Dili** der-
gisinin **SÖYLEV**'e adadığı özel sayıdaki²⁴ yazılar, şimdiye değin irde-
lenmemiş olan kitabı açmaya çalışmıştır. **NUTUK**'un yazınsal değerini,
bu yazılar arasında, "uzmanların" tanıklığıyla belirten yargılarla
pekiştireceğiz.

Yazınsal yönü. Atatürk'ün neler okuduğu, ne ölçüde okumaya za-
man bulabildiği —mektuplarında, günlüğünde ve benzeri kaynaklar-
da görülen kısıtlı niteliğinde bilgiler ötesinde— henüz bilinmiyor. An-
cak, Tanzimat ve Edebiyat-ı Ceddecileri, ulusal yazın akımının öncü-
lerini okuduğu, kimisiyle tanışıp arkadaşlık ettiği anlaşılıyor. Biçem,
(üslûp)indeki Namık Kemal etkisi, Tevfik Fikret'ten sırası gelince söz
ettiği, Ruşen Eşref Ünaydın, Halide Edib-Adıvar ve başkalarıyla ya-
kınlıkları gibi. **NUTUK**, yer yer ağırca bir Osmanlıca ile yazılmıştır.
Ancak, dil ve anlatım Edebiyat-ı Cedide özentisinden uzaktır.

²³ 21 sayılı alt nota bak.

²⁴ **Türk Dili** (Türk Dil Kurumu), cilt XXXVI, sayı 314, Kasım 1977, 275-549. sayfalar.

"Türkçenin ulaştığı bugünkü aşama açısından bakılırsa sözcük örgüsü yönünden tam bir karışimsallık gösterir **Söylev**. Halk dilinden alınan söz değerlerinin yanısıra Osmanlıcanın, bugün için yaşarlığını yitirmiş, kullanımdan düşmüş sözcükleri **Söylev**'in dokusu içinde birlikte yer alır."^{24a} Daha eski bir yazar ise **NUTUK**'un dilini şöyle tanımlıyor : "...lisanına tamamen sahiptir. Cümlelerinde gramer hatalarına tesadüf olunmaz. Kısa cümleleri uzun periyotlara tercih eder. Cümleleri ekseriyetle aydın, asabi ve keskindir; dağınık ve dalgalı ifadelerden hoşlanmaz. (.....) Türkçesi bulunmayan kelimeleri Arapçadan almaya daha meyyaldır; Farsî kelimeler ve terkipler çok kullanmaz. Üslûbunun mevcut mekteplerden [ekol] hiçbirisine ithal edemeyiz; ilk terbiyei edebiyesinde Namık Kemal tesirini kabul edebilsek de Gazi bu tesirden tamamiyle sıyrılmıştır; üslûbu muhteşem ve mutantan..."²⁵

Y. Akçura'nın yukarıdaki saptamasını E. Özdemir'in şu yargısı ile tamamlayabiliriz : "Eskilerin 'granit üslûp dedikleri sallantısız bir söyleyiş egemendir **Söylev**'de. Bu da tümce düzeninden gelen bir özelliktir. Şöyle ki Atatürk, ad tümcelerinde, ad tümceleriyle birlikte çekimlenmiş eylemlerde yüklenen tümcelere ve bunların ekeylemlerle pekiştirilmiş biçimlerine sık sık başvurur. Ad tümceleri de, ekeylemlerle pekiştirilmiş eylem tümceleri de kesinlik gösterir."²⁶

Yine E. Özdemir, Atatürk'teki "anlatımsal biçimler"i şu sözlerle açıklıyor : "Sözcük örgüsü, tümce düzeni yönünden olduğu kadar anlatımsal biçimler bakımından da değişik boyutlar içerir **Söylev**. Dört temel anlatım biçimi diye adlandırılan "açıklama", "tartışma", "betimleme" ve "öyküleme"ye anlatımın gerektirdiği yerlerde yer verilmiştir. Ancak bu biçimler kimi kesimlerde bağımsız, kimi kesimlerde iç içe kullanılmıştır. Bu da, izlenen amaçla ilgili bir durumdur. Genellikle öğretme amacının öne çıktığı yerlerde açıklama; yerleşik kanıların değiştirme istendiğinde tartışma, izlenim kazandırma düşünülünce betimleme ve olayların içinde yaşatma tasarlınca öyküleme anlatım biçimi kullanılır. **Söylev**'de de böyle olmuştur bu."²⁷

NUTUK'taki öyküleme gücünü, A. Binyazar şöyle anlatıyor : "Atatürk'ün **Söylev**'indeki büyük başarılarından biri de öykülemede gösterdiği yetkinliktir. [Ali Galip olayına değinerek] : Atatürk, yeri be-

^{24a} Emin Özdemir: "Söylev'in Anlatım Örüntüsü". *Türk Dili*, sözü geçen özel sayı.

²⁵ Akçuraoğlu Yusuf [Akçura]: "Nutuk". *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Yeni Seri I. cilt, 1. sayı, 1929, s. 15-16.

²⁶ Özdemir, a.g.y., s. 385.

²⁷ Özdemir, a.g.y., s. 388.

lirlemede, kişileri çizmede, öykünün gerilim noktasını canlı tutmakta gerçekten başarılıdır.”²⁸ Binyazar, *Söylev*’in başlangıcındaki, yurdun durumunu gösteren görünümü “bir romancı ustalığıyla” sergilediğini de belirtiyor.²⁹

Ozan ve deneme yazarı Ceyhun Atuf Kansu, *Söylev*’de dram öğeleri üzerinde, uzun bir yazısı ile durmuştur : “*Söylev*, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın “dramatik” akışını anlatır.”³⁰ Ancak, bu “dramatik akış”ı anlatmak da dram öğelerini iyi kullanmakla olanak içine girer. Kansu, senaryosunu Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’nun yazmış olduğu *Bir Millet Uyanıyor* adlı filmi (1932) örnek göstererek, “*Söylev*’in tümü için belki sinema daha uygun olabilir” diyor; “Ne var ki, *Söylev*’de öyle sahneler geçer ki, gerilimleriyle ve çatışkılılarıyla ancak dramatik yaratmalarla canlandırılabilirler.” Kansu, bundan sonra, Prof. Dr. Özdemir Nutku’nun *Söylev* adlı oyununa değinerek örnek gösteriyor.³¹ Ö. Nutku’da, “...*Nutuk*, bir film senaryosuna daha uygun ve sinema tekniği ile daha kapsamlı ele alınabilecek nitelikleri kapsar.” diyor.³²

NUTUK’u, söylev türünün öğelerini tümüyle kapsamasına karşın, bir yazılmış yapıt olarak ele almamızın gereğini yeniden belirtirken, Mustafa Şerif Onaran’ın bir gözleminden de güçleniyoruz : “Atatürk’ün anlatım gücü yalnız söylevci oluşunda değil, iyi bir söyleşi adamı oluşunda da görülür.” Onaran, yazısının sonuna doğru, *NUTUK*’un gerçek türünü belirlemekten kendini alamamıştır : “*Söylev*, bir yazı olarak, bir belge olarak kalabilir. Asıl okunmak için, söylemek için, düzenlenmelidir. Atatürk’ün büyük *Söylev*’i de okunmak içindir.”³³

NUTUK’un, sanat açısından değeri üzerindeki yargıları kaparken, Y. Akçura’nın sözlerini de ekleyelim : “*Nutuk*”a sanat noktai nazarından bakılırsa sanat meselelerinde ihtisasım olmadığını itiraf etmekle

²⁸ Adnan Binyazar : “*Söylev Türü ve Atatürk’ün Söylev’i*”. *Türk Dili*, sözü geçen özel sayı, s. 360.

²⁹ Binyazar, a.g.y., 359.

³⁰ Ceyhun Atuf Kansu : “*Dram Kaynağı Olarak Söylev*.” *Türk Dili*, sözü geçen özel sayı, s. 399 vd.

³¹ Kansu, a.g.y., s. 403. Ayrıca bak. Özdemir Nutku : “*Söylev’in Oyun Durumuna Getirilmesi ve Sahne Yorumu*.” *Türk Dili*, sözü geçen özel sayı, s. 425-438. Ö. Nutku’nun oyunlaştırılmış *Söylev*’i, 1973’te A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro bölümünce oynanmış, o yıl, adı geçen Fakülte’ce *Söylev* adı ile kitap haline de getirilmiştir.

³² Ö. Nutku’nun, *Türk Dili* dergisinin sözü geçen özel sayısında yayımlanmış olan a.g.y. sında, s. 425.

³³ Yazarın, *Türk Dili* dergisinin sözü geçen özel sayısındaki yazısı : “Atatürk’ün *Söylevci Kişiliği, Anlatım Gücü*” s. 503, 508.

beraber, onu 'Yeni Devletinin kurtuluş destan'ı diye tavsif etmek hatalı olmaz. Bu eser, dastani (epique) evsafı haizdir."³⁴

Görülüyor ki **NUTUK**, kimine göre bir roman niteliği taşımakta, kimisi onu bir söyleşi olarak görmekte, kimisi bir destan saymaktadır. Yazın türlerinden biri olan söylev türü ise, aslında, yapıtın adından başlayarak, tümü boyunca dikkate çarpıyor.

Tarih belgesi olarak. NUTUK, 1919-1927 yılları arasında geçmiş olayları, daha toplu bir deyişle Kurtuluş Savaşı'nı ve Türk Devrimini anlatan bir tarih belgesidir. Ancak, bütün olayları sıralamayı tarihçilere bırakarak, vurgu olayları anlatır. Atatürk'ün bunları seçmekteki ustalığı, kuşkusuz ki, devrimci amacına yardımcı olmaktadır. **NUTUK**'un asıl metninde belgelerin kimisi tüm olarak, kimisi özetle alınmış, özetlenenler için, Belgeler'i (Vesikalar) içeren üçüncü (ilk basımında: ikinci) cilde gönderme yapılmıştır. 1934 basımı ile bin sayfaya varan bu büyük yapıtın son cildi, üçte birinden artıktır; asıl metindeki belgeler de sayıya katılırsa, **NUTUK**'ta belgelere verilen yer üçte biri çok aşmaktadır. Bu da, kitabın tarih yapıtı olarak değerini belgeler. Onun günlerinde yaşamış bir yazarın yorumuyla: "**Nutuk**'a sırf tarihi kıymet nazarından bakılırsa, birinci derecede bir vasikai tarihiye, bir 'Menbaı asli' demek lazım gelir: Osmanlı İmparatorluğunun son günleriyle yeni Türk devletinin tesisi vakalarında '**Nutuk**'tan daha kıymetli bir 'Menbaı asli' yoktur ve olamaz; zira, bu büyük vakaların birinci derecede âmili olan Gazi, bizzat bu '**Nutuk**' ile o vakaları müteselsilen naklediyor."³⁵

Devrim elkitabı, devlet felsefesi. Yukarıda da değindiğimiz üzere, **NUTUK**, bir devrimcinin kitabıdır. Prof. Velidedeoğlu'nun bölümlemesinden sonra, bağdaşımli (insicamlı) bir kitap görünümü kazanmış; Prof. Dr. Özer Ozankaya'nın, hemen hemen 'buluş" diyeceğimiz bir saptamasıyla, ilk forması bir "izlence" olarak belirmiştir: "Söylev, Mustafa Kemal'in kendisinin de Kurtuluş Savaşı ve Türk devrimine ilişkin olarak (.....) genellemelere varmış olduğunun kanıtlarıyla doludur. Özellikle ilk 16 sayfalık bölüm, bir Devrim Toplumbiliminin **SONUÇLAR** bölümünü oluşturacak değerdedir."³⁶ Yine özdeş yazarın görüşü ile: "...Mustafa Kemal'in Söylev'i, 'bağımsızlaşma, çağdaşlaşma, ve demokratikleşme' içeriği ile beliren sömürgelelikten kurtuluş savaşlarının toplumbilimsel çözümlemesinde daha yeni yeni üzerinde du-

³⁴ Akçuraoğlu, a.g.y., s. 14-15.

³⁵ Akçuraoğlu, a.g.y., s. 13.

³⁶ Doç. Dr. Özer Ozankaya: Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği. Ankara 1978, S.B.F. yayını. s. 14.

ruhan etkenleri elli yıl önce somut örneklerle gözler önüne seren benzeri az yapıtlardan biridir.”³⁷

Atatürk’ün ortaya koyduğu bir devlet felsefesinin, klasik yazarlardan bu yana geçmeyen kimselerce henüz bilinmediği; ya da çeşitli saplantılarla bilinmezlikten gelindiği bir gerçektir. Bir toplumbilimcinin şu kısa yargısı, bu konuda yeter bir kanıttır: “Siyaset edebiyatımızın olduğu kadar devlet felsefemizin de başyapıtı **Nutuk**...”³⁸ Türkiye Cumhuriyetinin bu “felsefe” üzerine kurulduğu, buna ayrıca somut bir kanıt oluyor.

NUTUK, Atatürk’ün çeşitli düşüncelerini de içermesi bakımından ele alınmalıdır: “**Nutuk**’ fevkalâde mühim bir tarih vesikası, emsalsiz bir sanat eseri olduğu gibi çok kıymetli, içtimai ve siyasi mütalaaları da ihtiva etmektedir. Gazi naklettiği vakalardan siyasi ve içtimai ahkâmı umumiye istinbat eder. Bu münasebetle **Nutuk**’tan Gazi’nin siyasi ve içtimai fikirlerini, kâinata nazarını, hasılı felsefesini de öğreniyoruz; daha ileri giderek Gazi’nin hüviyeti maneviyesi hakkında dahi bazı fikirler hasıl edebiliyoruz.”³⁹

...Ve bir “apoloji”. **NUTUK**, bir yandan “apoloji” özelliği de taşımaktadır. Atatürk bu kitapta —isterseniz— kendisini de savunuyor diyebiliriz. Ancak, Gazi, bir Kurtuluş Savaşı’nın, bir devrimin, yeni bir devletin kuruluşunun başında olan kişidir. Bu açıdan, “apoloji”si, daha çok, yaptığı’ını yazdığı ile saptaması açısından düşünülmelidir. Yapıtı’ını yazdığı ile gelecek kuşaklara, “gençliğe” bırakması da bunu tanıtlar. “Söylev, bir öncünün kendini toplum önünde sınava çekmesidir. Atatürk’ün, yapıp ettiklerinin hesabını nasıl nesnel bir görüşle verdiğini Söylev kanıtlamaktadır.”⁴⁰ Böylece, Atatürk, yaptığı’ını, o günlerde ve geleceğe karşı, bir hesap verme olarak da, Söylev’i ile yazılı olarak bırakmıştır.

6. **Sonuç. NUTUK**, bir kitap’tır. Tarih kitabıdır; sanat yapıtıdır; bir toplumbilim ve siyaset felsefesi belgesidir; bir devrimin savunmasıdır, bir devrimcinin hesap vermesidir; bir de, Atatürk’ün; kısa sürmüş ama büyük yaşamının kendi ağzından, kendi kaleminden anlatılmış bir öyküsüdür. Bütün bunları ise, söylev türünün olanağından yarar-

³⁷ Özer Ozankaya: “Söylev’in Toplumbilimsel İçeriği.” *Türk Dili*, sözü geçen özel sayı, s. 485.

³⁸ [Prof. Dr.] Cavit Orhan Tütengil: “Söylev’in Öğretisi.” *Türk Dili*, sözü geçen özel sayı, s. 373.

³⁹ Akçuraoğlu, a.g.y., s. 16.

⁴⁰ Binyazar, a.g.y., s. 359.

lanarak anlattığı için, bu türün en güzel örneklerinden biri olarak değerlendirilegelmiştir.

Atatürk'ün, yukarıda sözü geçen, büyük **NUTUK** dışındaki yazılarını da katarsak, onun bir yazar, üstelik seçkin bir yazar olduğu sonucuna varırız. Burada, yazımızın başına dönerek, bir başka unutuşu, bundan sonra özdeş unutkanlığa düşülmemesi dileğiyle, anacağız. Tahir Alangu'nun **100 Ünlü Türk Eseri** adlı kitabı,⁴¹ batıda örnekleri pek çok olan, sayı ile sınırlanmış seçmelerin bizdeki benzeri olarak dikkati çeker. Alangu, VIII-XX. yüzyıllardan, yüz yapıt seçerek kitabını işlemiştir. O da, ünlü birkaç Osmanlı tarihçisini aldığı, bunlara birkaç da şura tezkiresi kattığı halde, **NUTUK**'u "unutmuştur." Bunu başka bir deyimle anmaya olanak bulamadık.

⁴¹ İstanbul, Milliyet Yayınları, 2 cilt, 1974.